

ANCHORING IN DISCOURSE MODEL

abstract

Yael Ziv

It has been proposed that for a text to be well-formed it has to demonstrate both cohesion and coherence. The current paper addresses the issue of cohesion, where this notion pertains to devices that help discourse segments fit together to create a unified whole. In particular a special construction type is examined whose function is to help introduce referents into the discourse by anchoring them to entities assumed to be already within the addressee's knowledge store.

The construction under investigation translates as: *My neighbor, his girl-friend, her neighbors* and is considered sub-standard. The proposed analysis makes use of Prince's (1981) model of assumed familiarity, whereby givenness of referential expressions is determined by specific textual, inferential and extra-linguistic parameters. It is shown that the special noun-phrase chaining property evident in the construction is responsible for the efficient anchoring of the referents in the discourse model and thus for the relative ease of processing.

עיגון במודל השיח

יעל זיו

א. הקדמה

מקובל להניח שכללי קישוריות (קוהיזיביות) ולכידות תימטית (קוהרנטיות) עומדים בבסיס תקינותו של שיח נתון. מושגים אלה זכו להגדרות שונות, אך המשותף לכולן הוא הצורך להבחין בין רצף אקראי של מבעים

לבין שיח רהוט.¹ בהכללה גסה ניתן לאפיין את הקישוריות כשייכת לצד הפורמאלי-דקדוקי ואת הלכידות התימטית כמשתייכת להיבט התוכני. כך, למשל, נקטלג את הגורמים העומדים בבסיס קביעת סדר המילים במשפט כמשתייכים להיבט הקישוריות ואילו את אלה העוסקים בעדכון המידע, ביצירת עקביות ובגישור פערים-לכאורה ביחידת השיח נכנס תחת קורת הגג של יסודות הלכידות התימטית. אמנם אין מדד מוחלט לחשיבותם היחסית של שני הגורמים, אך יש הטוענים שהלכידות התימטית היא תנאי הכרחי (ולעתים אף מספיק) להגדרת יחידת שיח כתקינה, ואילו יחידת שיח המגלמת קישוריות בלבד לא תישפט כתקינה.² במאמר זה אדון במבנה הפועל ברמה הצורנית (הפורמאלית) ומסייע ליצירת קישוריות בשיח. המבנה התחבירי שאציג מאופיין במספר רכיבי ייחוד (למשל: שכן שלי, החברה שלו, שכנים שלה לומדים אצלנו) והוא מצוי בעברית מדוברת בלבד. אטען שהמבנה ה"רב-ייחודי" משמש לעיגון ולהנגשת ישויות בשיח ועל ידי כך תורם להקלה בתהלוכו.³

ב. עיגון

העיגון מהווה התגלמות אחת של קישור תת-יחידות שיח. הוא משמש ליצירת קשר בין ישות או יחידת מבע בשיח הנכנס ($Un+1$) לבין יחידה המצויה בנקודת זמן זו בשיח או בתודעת הנמען (Un). את היחידה Un נכנה 'מעגן' ואת היחידה הרלוונטית ב $Un+1$ נכנה 'עוגן'.⁴ מאליו מובן שקליטת מידע חדש תהיה קלה יותר ככל שהוא יהיה מעוגן יותר בשיח הנתון. בהעדר עיגון יהיה התהלוך ממושך יותר.

¹ בספרם החלוצי *Cohesion in English* האלידיי וחסן (1976) מבחינים בין המושגים הללו ומונים מגוון סמני קישוריות.

² על פי גישה זו הלכידות התימטית נתפסת כדרישת-על הנובעת מעקרון הרלוונטיות (על פי המודל של גרייס, 1975) ובלעדיה לא ניתן להבין יחידות שיח. עדות לכך מצויה בשיח של סכיופרנים בו קיימת הקישוריות אך נעדרת הלכידות. ראו גם בראון ויול (1983, עמ' 197) לדוגמאות בהן יחידת שיח מדגימה קישוריות ואינה תקינה כיון שאינה מאופיינת בלכידות תימטית, לצד דוגמאות חסרות קישוריות אך בעלות לכידות תימטית (שם, עמ' 192: דוגמה 3) הנתפסות כיחידות שיח תקינות.

³ דיון ראשוני במבנה זה הוצג בהרצאתי בכנס אורנים "העברית שפה חיה" 2007. לדיון ברכיב הלקסיקלי *סמ*, הפועל ברמה התוכנית ומתפקד בשמירת הלכידות התימטית, ראו זיו (2008) וכן בהכנה עבור *לשונו לעם*.

⁴ בספרות הבלשנית מצויות מספר הגדרות ל'עוגן' (ראו למשל וולדובי, 1992 וברנר ווֹרד, 1998). לבד מהמינוח התפיסה שאני מאמצת כאן

בטרם אדון במבנה הרב-הייחודי כמגלם עיגון אני מבקשת להציג בקצרה מבנים תחביריים וצורות מורפולוגיות פשוטות יותר המעוגנות בשיח. סדר המילים המסומן במשפט בהקשר נתון, היידוע והסיתום של הצרוף השמני ומידת הניתנות המקוֹודדת ידגימו את העיגון המבוקש.

ב.1. סדר המילים

מקובל לטעון שסדר המילים הבלתי מסומן (Unmarked) במשפט בעברית מדוברת הוא: נושא-נשוא-מושא (מה שמכונה SVO) והתגלמויות תחביריות תקינות שונות מאלו מדגימות מבנים מסומנים (Marked) ומדרכות על ידי שיקולים של מבנה המידע בשיח. תיאוריות חדשניות אודות מבנה זה שכללו את המודל הפרגיאני הסכמאטי של תימה ורימה המוגדרות באופן ליניארי ובאמצעות מידת האינפורמטיביות האצורה בהן. כך, למשל, משמש במודלים החדשים יותר מושג ה'אודותיות' (Aboutness) בשיקולים הליניאריים—רטוריים ומושגים כגון 'הטעמה', 'הדגשה', 'ניגוד', 'ניתנות' (Givenness), 'רקע', 'חזית', 'מוכרות' (Familiarity) ו'מידע חדש' משמשים לתיאור השיקולים של מדדי האינפורמטיביות.⁵ בבסיס ההתבוננות המסורתית עמדה יחידת המשפט, ובהעדר כלי ניתוח מתאימים, לא נבחנו שיקולי ההקשר ליחידת השיח בדיוק הראוי. עם התרחבות המחקר בתחום מבנה השיח והעמקת הידע בשיקולים של עיבוד המידע ותהלוכו (information processing) פותחו כלים מדויקים יותר לתיאור מערכת השיקולים הכוללת העומדת בבסיס עיגונו של המבע בשיח.

סוגי המשפט שנדונו בהקשרים של קידודו הלשוני של העיגון בשיח היו אלה המדגימים סדר מילים מסומן, וביתר דיוק, אלו המדגימים מה שהאלידי (1967) מכנה 'תימה מסומנת', משפטים המאופיינים בכך שהרכיב הפותח את המשפט שונה מזה הפותח אותו בגרסתו הקנונית, הבלתי מסומנת. כך, במשפטים הבאים:

1) ספרים כאלה אף מרצה לא ייתן לך לקרוא.

היא בבסיס כולן.

⁵ להגדרות במסגרת הפרגיאנית ראו, למשל, דנש 1974, ולהתפתחויות הדרגתיות במסגרות טרנספורמטיביות-פונקציונאליות ראו, בין היתר, גנדל 1974, פרינס, 1981, טגליכט, 1984, וולדובי, 1992, למברכט, 1994 וברנר ווֹרד, 1998.

2) סרטי מתח ההורים שלי דווקא כן מרשים לי לראות.

ספרים כאלה ו סרטי מתח יהוו תימה מסומנת, במשפטים (1) ו (2), בהתאמה, שהרי הנושא: אף מרצה (במשפט 1) ו ההורים שלי (במשפט 2) יפתחו את הגרסה הבלתי מסומנת. התימה המסומנת משמשת עוגן לחומר נתון בשיח: המעגן. במקרים רבים היחסים בין העוגן למעגן הם יחסי חברות באותה קבוצה, למשל, יחסי דמיון וזהות, יחסי ניגוד והיחס בין השלם וחלקיו. כך, במשפט (1) העוגן ספרים כאלה קשור ביחס של דמיון או זהות לישות נתונה (טקסטואלית או באופן חוץ-לשוני) בשיח. ספרים כאלה: כמו אלה שהוזכרו קודם לכן בטקסט או כמו אלה המופיעים בהקשר החוץ-לשוני המידי. משפט (2) ידגים את יחס הדמיון לישות נתונה בשיח מיד לפניו בהקשר הבא:

3) שחר: ההורים שלי לא מרשים לי לראות סרטי מתח.

איתי: סרטי מתח ההורים שלי דווקא כן מרשים לי לראות.

רק סרטים פורנוגרפיים הם לא נותנים לי לראות.⁶

במשפטים (4) ו (5) להלן יודגם יחס הניגוד:

4) אני לא מסוגלת לשתות תה. לקפה, לעומת זאת, אני ממש מכורה.

5) אני מתערבת איתכם שהם ישכחו את ההצגה האחרונה שהם ראו,

אבל את קונצרט הרוק האחרון הם יזכרו לעולם.

העוגן, (ל)קפה (במשפט 4) וקונצרט הרוק האחרון (במשפט 5), מגלמים יחס של ניגוד למעגן, תה וההצגה

⁶ יחסי דמיון / זהות קיימים גם במקרים בהם שם הפועל משמש עוגן המקושר למעגן במשפט הקודם לו. כך במשפט (ii) ברצף להלן שם הפועל

לקריא מהווה עוגן המקושר למעגן (הפועל המוטת) קורא במשפט הקודם לו ומגלם זהות:

(i) האם הבן שלך עדיין קורא ספרים כל הזמן?

(ii) לקריא הוא כבר מזמן לא קורא, אבל לקנות ספרים חדשים הוא עדיין לא הפסיק.

וראו זיו (1997) לדיון במבנים מסוג זה.

האחרונה ב(4) וב(5), בהתאמה. תה וקפה יחד חברים בקבוצת השתייה החמה והצגה וקונצרט רוק חברים בקבוצת המופעים.

במשפטים (6) ו(7) להלן יודגם היחס שבין החלק לשלם:

(6) אני מתה על אוכל, רק מרקים אני שונאת.

(7) ועד העובדים ויתר על כל ההישגים. אפילו על הזכות לחופשת לידה ממושכת הם ויתרו.

במשפט (6) אוכל הוא המעגן ורק מרקים העוגן. העוגן רק מרקים מגלם יחס של חלק לשלם (מרקים הם תת-קבוצה של אוכל). במשפט (7) כל ההישגים הוא המעגן והזכות לחופשת לידה ממושכת הוא העוגן. הזכות לחופשת לידה ממושכת היא תת-קבוצה של כל ההישגים. בדוגמאות (1-7) לעיל הרכיב המסומן היה המושא. גם מבנים הפותחים בתיאור מקום או זמן (דוגמאות 8-12 להלן) מהווים דוגמאות מובהקות לעיגון:

(8) תמר ישבה בשורה הראשונה. לצידה ישבה רננה.

העוגן לעידה מעוגן לאותו מקום במרחב המצוין במשפט הקודם לו: בשורה הראשונה.

בעת ביקור במוזיאון, בכניסה לאולם הראשון נוכל לשמוע את המדריך אומר:

(9) לימיננו נגלה תמונה של מונה ומשמאל נבחין בתמונתו של ואן גוך.

לימיננו ומשמאל מדגימים יחסים במרחב וניגוד, בהתאמה, כשהרקע הוא חוץ-לשוני. במשפטים כמו באלה ב(10) ו(11) להלן, תיאורי הזמן הפותחים את המשפט מהווים עוגן וממקמים את ההתרחשות ביחס לזמן המבע עצמו (ההווה).

כך:

(10) לפני שלושה שבועות יצאנו לטייל. נסענו לגליל וביקרנו במצפים אחדים.

(11) לפני שנים רבות חי בארץ רחוקה מלך אכזר.

ובאופן כללי יותר, נקודת ההתייחסות הראשונית שלנו היא כאן ועכשיו.⁷ לפיכך, כל התייחסות לזמן ולמקום החורגים מאותו מרכז דאיקטי בסיסי מעוגנים אליו. צייני זמן ומקום מסוג זה משמשים לרוב כמעצבי הרקע לאירוע (scene-setters).

ולסיום נציג בדוגמה (12) מקרה של עיגון כפול:

(12) המרצה סיים את דבריו וכולם צחקו. כך עשיתי גם אני.

העוגן למשפט הקודם מגולם הן על ידי עצם השימוש בביטוי האנפורי כך והן על ידי הצבתו בראש המשפט.

ב.2. צירופים שמניים

הדיון במבנה צירופים שמניים בספרות הבלשנית כולל התייחסות למהות התכנים המקודדים באמצעותם. אחת הטענות המרכזיות היא שצירופים שמניים מיודעים ובלתי מיודעים, כאלה הכוללים משפטי זיקה וכאלה המתגלמים ככינויי גוף (פרונומינלים) מקודדים את מידת הניתנות של הישות אליה הם מתייחסים בהקשר השיח. במחקר חלוצי בתחום זה פרינס (1981) טוענת שקידוד מידת הניתנות אינו דיכוטומי (נתון או לא נתון), אלא קיימות דרגות שונות של ניתנות. נבחן את המודל ששרטטת פרינס בתרגום חופשי ובפישוט אשר אינו פוגע בחלוקה העקרונית.

היא מחלקת את הניתנות המשוערת לשלושה סוגים⁸: ניתנות מתופעלת, ניתנות מוסקת וניתנות חדשה וגם אלה מתחלקות לתת-סוגים כמודגם בשרטוט שלהלן:

ניתנות משוערת

⁷ ראו ליונס (1977:7.2) לדיון במושג 'מרכז דאיקטי' (deictic center) כמתייחס בראש ובראשונה לדובר.
⁸ פרינס משתמשת במונח Assumed Familiarity.

כך, משפט (13) מהווה תחילתו של סיפור ומאליו מובן שאין התייחסות קודמת למלך. וממשפט (14) אנו למדים על כוונת הדובר לקנות ספר, אך רכיב זה אינו מוזכר קודם לכן בשיח. כך למשל ברצף (15):

15) עמית: מה אתה רוצה לקנות לענת לחג?

טל: אני רוצה לקנות לה ספר.

ישות חדשה לחלוטין אך מעוגנת

16) **חבר שלי** טוען ששביתת המורים לא השיגה את מטרותיה.

17) **איש אחד שעובד איתי** ספר לי שהוא ראה אותם יחד.

הצירוף השמני **חבר שלי** ב (16) אינו מצוי בטקסט הקודם בשיח, אך הוא מעוגן לדובר (שלי) ובאמצעותו לשיח. גם **איש אחד שעובד איתי** ב (17) לא נמצא קודם לכן בטקסט אלא מעוגן באמצעות היחס לדובר (איתי). העובדה שמשפטים כמו אלה ב (16) ו (17) יכולים לפתוח שיח מעידה שאכן אין הצירופים השמניים **חבר שלי** ו**איש אחד שעובד איתי** מעוגנים טקסטואלית.

ישות חדשה בשיח אך מוכרת על סמך מידע כללי (מעוגנת בידע העולם)

18) **הנשיא** הכריז שהוא יתפטר כאשר יוגש נגדו כתב אישום.

19) מי כמוני יודע **שהגורל** הוא אכזר.

הנשיא (ב 18) מתייחס לישות מוכרת, בעלת ניתנות הנובעת ממה שנהוג לכנות "ידע העולם" ולא מתוך אזכור קודם בטקסט. גם הגרל (ב 19) לא מאזכר קודם לכן בשיח, אלא מתייחס לישות נתונה על סמך ידע תרבותי כללי.¹⁰

ישות שמוכרתה מוסקת

(20) הבוקר עליתי לאוטובוס. הנהג היה מאוד עצבני. הוא נסע כמו משוגע.

(21) אני לא נכנס יותר למסעדת הפיל. המלצרים שם בלתי נסבלים.

הצירוף השמני המיודע הנהג (במשפט 20) לא מוזכר בשיח קודם לכן. אולם בנקודה בה הוא מוזכר הוא מזוהה עם נהג האוטובוס על סמך היסק הנובע מידע העולם המשותף למשוחחים. גם במשפט (21) הצירוף המיודע המלצרים אינו מופיע ככזה בשיח בקודם. זיהוי הרפרנט של המלצרים נשען על היסק הנסמך על הרקע התרבותי המשותף לבני השיח: המלצרים העובדים במסעדה.¹¹

ישות מתופעלת לשונית בשיח

(22) קניתי אתמול מחשב חדש. המחשב מצוין, אבל הוא נורא יקר.

(23) הנסיכה אכלה תפוח אדום ויפה. התפוח היה מורעל.

¹⁰ המונח "ידע העולם" (World Knowledge) הוא חמקמק וקשה להגדרה מדויקת. תכונתו החשובה בהקשר הנוכחי היא שהידע אינו נובע מהשיח עצמו אלא ממקורות חוץ-טקסטואליים ולא נסיבתיים.

¹¹ בספרות הפסיכולוגיוויסטיית הוצעו מספר מנגנונים ליצירת היסקים מסוגים דומים. כך, למשל, קלרק (1977) מכנה את המהלך Bridging (גישור), שנק ואבלסון (1977) וסנפורד וגרוד (1981) מציעים בסיס של מה שהם מכנים Script (תסריט) או סצינריו הנטועים בתחומים מהם ניתן להסיק את הנדרש בהקשר. הצירוף השמני המיודע במקרים כאלה מכונה לפעמים indirect anaphora (אנאפורה עקיפה). יצויין שהרפרור אינו בהכרח לישות מזוהה ספציפית. הוא יכול להתייחס גם לישות הגנרית כמו במשפט: כל פעם שאני עולה על אוטובוס הנהג עצבני. (ראו גם זיו, 1996, לדיון במקרי אנאפורה עקיפה עם כינויי גוף).

המחשב במשפט (22) מתייחס באופן אנאפורי למחשב במשפט מיד לפניו. זהו גם היחס שבין התפוח במשפט (23) לתפוח אדום ויפה במשפט הקודם לו. כידוע, צירופים שמניים אנאפוריים מהווים דוגמה מובהקת לישויות שכבר מתופעלות בשיח. ובמונחיה של פרינס הם מעוגנים טקסטואלית.

גם הצירוף השמני הוא בדוגמה (22) מעוגן טקסטואלית. גם הוא מתייחס ל מחשב שהוזכר לפניו בשיח.¹²

ישות מתופעלת נסיבתית (חוץ לשונית)

(24) אתה יכול להוריד את הרגליים מהספה ?

(25) תחזיק את התמונה ישר לפני שאתה תולה אותה.

הצירוף השמני המיודע הספה במשפט (24) מתופעל נסיבתית: הוא מתייחס באופן דאיקטי לחפץ המצוי במקום ובזמן בו המבע מתרחש. גם הצירוף התמונה במשפט (25) מתייחס לישות המצויה בהקשר הפיסי של השיח.

3.ב. המבנה הרב ייחודי

במבנים כמו אלה ב (26) להלן:

(26) שכן שלי, החברה שלו, שכנים שלה לומדים אצלנו.

קיימים רכיבים ייחודיים אחדים וניתן למצוא אותם בשפה המדוברת בלבד.¹³ להלן אטען שמבנים מסוג זה משרתים מטרת ריפרור תוך עיגון בשיח וזאת בעילות רבה יותר ממקבילותיהם התקינות תחבירית. נשווה לשם כך בין המבנים ב (26) לעיל, ו (27) ו (28) להלן:

¹² וראו, בין היתר, מחקרם של גרוס וסידנר (1986) המבקש לחזות את היקרותם של צירופים שמניים המורכבים מכינויי גוף כנגזרת מעיגונם הטקסטואלי. מחקרים דומים נערכים במסגרת חישוביות הטקסט.

(27) **שכנים של החברה של שכן שלי** לומדים אצלנו.

(28) **שכני חברת שכני** לומדים אצלנו.¹⁴

ניתן לקבוע בוודאות שגילוי הישות המרופרת במבנים כמו אלה המצויים ב (27) וב (28) מורכב. מבנים אשר בהם שרשרת סמיכויות שבה כל סומך הוא נסמך לסומך הבא כמו ב (28) ידועים כקשים לתהלוך. אולם ההבדל בקושי היחסי בין (26) ו (27) בגילוי הישות הרלוונטית טעון הסבר. כדי לזרות אור על מצב דברים זה, אעשה שימוש במודל של פרינס (1981). לשיטתי, עקרונות עיגון ונגישות של ישויות בשיח עומדים בבסיס ההבדל ביניהם. כך, במשפט (26) הרפנט של **שכן שלי** אינו מדגים מוכרות מתופעלת בשיח או מוסקת ממנו אלא מהווה ישות חדשה המשורשרת לשיח. כרכיב חדש טקסטואלית הוא יכול להיות מוכר על סמך הידע שבני השיח חולקים (ידע העולם היחסי) או חדש לחלוטין. כישות חדשה לחלוטין בשיח הוא יכול להיות מעוגן או בלתי מעוגן. באופן טבעי כרכיב מעוגן הוא יהיה נגיש יותר. ואכן הביטוי **שכן שלי** מעוגן נסיבתית לשיח בהתייחסות הדובר לעצמו כנקודת מוצא. הישות העוקבת **החברה שלו**, משורשרת לשיח באמצעות עיגונה הלשוני לישות הראשונה **שכן שלי** והישות השלישית, **שכנים שלה**, מונגשת גם היא באמצעות עיגונה הלשוני לישות המוזכרת מיד לפני **החברה שלו**. במבנה זה, אם כן, הנגשת הישות המרופרת מתבצעת בצורת שרשרת כשהרכיב הראשון מעוגן ישירות בשיח (באמצעות ההתייחסות לדובר) ובאמצעותו מעוגנים גם הרכיבים העוקבים. ובהשוואה, ברצף ב (27) **שכנים של החברה של שכן שלי** תהליך גילוייה של הישות המרופרת מורכב יותר. בהעדר עיגון מפורש לשיח בתחילת המבנה היא נתפסת כלא מעוגנת עד תת-הרכיב השלישי (**שכן שלי**). בהיות נגישותה של ישות זו נמוכה יותר, נראה שהיא מצריכה השקעת מאמץ רב בתהלוך הרלוונטי. נמצא, אפוא, שהרפרור באמצעות מבנים כמו אלה ב (26)

¹³ ראוי לציין שמבני ייחוד בעברית נדונו בספרות הבלשנית רבות (ראו למשל, שורצולד, תשל"ו; אור, תשנ"ג, בר, תשנ"ז). שאלה מעניינת העולה בהקשר הנוכחי היא זהות המבנה: האם זה משפט או מבע שאינו משפט? העובדה ששני הצירופים השמניים הפותחים אותו: **שכן שלי**, **החברה שלו** מהווים יחידת הנגנה נפרדת כל אחד עשויה להשפיע על הקביעה. לא אתיחס כאן לסוגיה זאת, אך ראו זיו, 1994, לדיון בשאלה דומה במבנה באנגלית.

¹⁴ דוגמאות של מבנה זה מצויות בספר ישעיהו כא 17: "ושאר מספר קשת גיבורי בני קדר ימעטו (כי ה' אלוהי ישראל דיבר)".

ובישעיהו י 12: "פרי גודל לבב מלך אשור".

"חסכוני" יותר מזה המתבצע באמצעות מבנים כמו אלה ב (27). אחד הניבויים הנובעים מטענה זו הוא שמשך הזמן שיידרש לפענוח הישות הנבחרת יהיה ארוך יותר במבנים כמו (27) מזה שבמבנים כמו (26). אחד ההסברים האפשריים לתופעה קשור למגבלות החלות על הזיכרון לטווח קצר.¹⁵ האפיון שהוצג כאן יבהיר גם את ההבדל היחסי בין המבנים הבאים:

(29) איש אחד, החברה שלו טענה שהוא שקרן.

(30) ?? חברה של איש אחד טענה שהוא שקרן.

במבנה הראשון (29) הצירוף השמני איש אחד משרשר ישות חדשה לחלוטין לשיח והצירוף השמני העוקב החברה שלו מעוגן אליו ומכאן הקלות היחסית של הזיהוי. במבנה (30) הצירוף השמני חברה של איש אחד משרשר ישות חדשה בלתי מעוגנת לשיח ומכאן הקושי היחסי בתהליך.

מעניין לציין שנקודת המוצא להנגשות מסוג זו המצויה ב (26) יכולה להתבטא לאו דווקא באמצעי עיגון נסיבתי ראשוני לדובר או לישות נתונה בשיח, אלא אף לאירוע או מצב שיש לדובר יסוד סביר להניח שהוא חלק מהידע שהוא חולק עם הנמען. ובמונחים של פרינס (1981) תהיה זו ישות חדשה בטקסט אך מוכרת. ואכן, נמצא אצל ילדים מבנים כמו זה המתועד ב (31):

(31) אמא, נכון האסיפת הורים, אז המורה אמרה לנו להביא כבר את הכסף לטיול.¹⁶

הילד מעגן את ההיגד בידע המשותף: קיומה של אסיפת ההורים. כלומר, העיגון לשיח מצוי לא רק בישויות אלא גם במצבים מוכרים. סוג זה של עיגון במציאות נסיבית או ברקע משותף מסביר את האפשרות להשתמש במבנים כאלה בראשיתו של השיח.

¹⁵ מאליו מובן שקביעה מסוג זה טעונה אישוש אמפירי. טיעונים בדבר מתאם בין צורת הצירוף השמני למנגנון השליפה מן הזיכרון מצויים, בין היתר, באריאל (1990).

¹⁶ תודה לתלמידי טלי לוי על הדוגמא המתועדת משיחה עם בנה.

לסיום הדיון בצירוף הרב-יחודי אני מבקשת להצביע על הגבלה תחבירית החלה על מבנים מסוג זה: הגבלה אשר ניתן להסבירה על בסיס תפקידו של המבנה כמנגיש ישויות יעיל. הרצף הרב-יחודי יופיע בראש המשפט בנושא או, במקרים בהם אין הוא הנושא, רק במשפטים המדגימים ייחוד עם כינוי מוסב כמו ב (32) להלן:

(32) שכן שלי, חברה שלו, דוד שלה, פגשתי אותן לפני יומיים בתחנת המשטרה.

אך לא במקום הקנוני שלו במשפט ללא כינוי מוסב ומכאן אי תקינותו של (33):

(33) * פגשתי את השכן שלי, החברה שלו, הדוד שלה לפני יומיים בתחנת המשטרה.

מבני ייחוד בעלי כינוי מוסב מכונים בספרות גם מבני (LD) Left Dislocation (ראו, בין היתר, גלויקנס, 1992, למברכט, 1994, פרינס, 1997, גרגורי ומיכאליס, 2001 ונץ וכוזר, 2007). הטענה המועלית בניתוחים הללו היא שמבנים מסוג זה, בהם מוצג הרפרנט באופן מפורש באמצעות צירוף שמני תוכני (ולא פרונומינלי) בראש המשפט, מאפשרים הפרדה בין הצגת הרפרנט לבין תפקידו הדקדוקי (ROLE), המיוצג בגוף המשפט באמצעות כינוי הגוף המוסב האנאפורי. הפרדה זו מקלה את התהליך שכן ראשית אנו מציגים את הישות המרופרת, ורק לאחר מכן אנו מייחסים לה את התפקיד הסמנטי בפרופוזיציה. עוד נטען במחקרים אלה שהחלופה על פיה אין הפרדה פונקציונלית כזאת, בה זהות הישות המרופרת ותפקידה הדקדוקי מוצגים יחדיו, יוצרת עומס יתר על התהליך. נעיין שוב במשפטים (32) ו (33). במשפט (32) קיימת הפרדה בין הצגת הרפרנט (הדוד של חברת שכני) ובין תפקידו הדקדוקי: המושא (המציין כאן את התפקיד התימטי של מקבל הפעולה). במשפט (33), לעומת זאת, מוצגות בו-זמנית זהות הישות המרופרת ותפקידה התחבירי-סמנטי. ואכן, משפט (32) דקדוקי וקל לתהליך בעוד משפט (33) אינו דקדוקי לחלוטין.¹⁷ נמצא, אפוא, שגם

¹⁷ המבנים המושוים בהקשר זה בספרות הם מבני ייחוד בעלי כינוי מוסב ומבני ייחוד ללא כינוי מוסב המכונים טופיקליזציות.

ההבדל בין משפט (32) למשפט (33) מעיד שניתן להכיל את הטענה על מבנים נוספים.

מעניין לציין שבמקרה שהרצף הרב-יחודי הוא נושא המשפט אין צורך בהפרדת התפקיד התימטי מהדקדוקי כדי להקל על התהליך. לצד (26) ללא הכינוי המוסב נמצא גם את: שכן שלי, החברה שלו, שכנים שלה הם לומדים אצלנו (בכיתה).

במקרה שכמו שהצירופים שכן שלי והחברה שלו, גם הצירוף שכנים שלה מהווה יחידת הנגנה נפרדת.

באמצעות הגבלה זו ניתן להיווכח שתכונותיו של המבנה הרב-הייחודי מאפשרות זיהוי קל יותר של הרפרנט. הנגשת הישות המרופרת מגויסת ליצירת קישוריות בשיח, וזאת כדי להקל על תהלוכו.

ג. סיכום

רכישת מידע חדש עשויה להיתפס כעדכון מידע קיים או כתוספת מידע למאגר הידע הכללי. אך הגיוני הוא להניח, אם כן, שכדי להשיג מטרה זאת ביעילות המרבית, על המידע החדש להיות מעוגן במידע הנתון (מילולית או חוץ לשונית) באותה נקודת זמן. מידע חדש שאינו קשור כלל למאגר הידע של הנמען או שעיונו עקיף ועקלקל יהיה קשה יותר לתהלוך ועשוי לשבש את קליטתו והוספתו למאגר הכולל. במאמר זה נבחן מבנה רב-הייחודי שתפקידו ליעל הנגשת ישויות בשיח ובכך לשמור על עקרון הקישוריות ולאפשר עדכון יעיל ושיטתי של מאגר הידע.

מראי מקום

- אזר (תשנ"ג)** מ' אזר, "לקראת הבנת מבנה המשפט הממוקד בעברית בת-זמננו", בתוך: העברית שפה חיה – קובץ מחקרים בלשון בהקשריה החברתיים-תרבותיים, א' ע' אורנג, ר' בן-שחר, ו ג' טורי, (עורכים), אוניברסיטת חיפה, חיפה, תשנ"ג, עמ' 87-99.
- אריאל (1990)** M. Ariel, *Accessing Noun-Phrase Antecedents*, Routledge, London, 1990.
- בירנר וורד (1998)** B. Birner and G. Ward, *Information Status and Noncanonical Word order in English*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 1998.
- בר (תשנ"ז)** ט' בר, "הייחוד בעברית בת-זמננו", לשוננו ס (ג-ד), תשנ"ז, עמ' 297-328.
- בראון ויול (1983)**

- G. Brown, and G. Yule, *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983. Mouton de Gruyter, The Hague, 1974. **גלויקנס (1992)**
- R. Geluykens, *From Discourse Process to Grammatical Construction: On Left-Dislocation in English*, John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia. 1992. **גנדל (1974)**
- G. Gundel, "The Role of Topic and Comment in Linguistic Theory", Dissertation, PhD University of Texas, Austin, 1974. **גרגורי ומיכאליס (2001)**
- M. L Gregory and L.A. Michaelis, "Topicalization and Left-Dislocation A functional opposition revisited", *Journal of Pragmatics*, 33(11), 2001: 1665-1706. **גרס וסידנר (1986)**
- B.J Grosz, and C.L. Sidner, "Attentions, intentions and the structure of discourse", *Computational Linguistics*, 12, 1986: 175-204. **גרייס (1975)**
- P.H. Grice, "Logic and Conversation", in: P. Cole, and J.L. Morgan, (eds.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, Academic Press, New York, 1975:41-58. **דנש (1974)**
- F., Daneš, (ed.), *Papers on Functional Sentence Perspective*, Mouton de Gruyter, The Hague, 1974. **האלידיי (1967)**
- M.A.K. Halliday, "Notes on transitivity and theme in English, Part 2", *Journal of Linguistics* 3, 1967:199-244. **האלידיי וחסן (1976)**
- M.A.K. Halliday and R. Hasan, *Cohesion in English*, Longman, London, 1976. **ולדובי (1992)**
- E. Vallduví, *The Informational Component*, Garland, New

- York, 1992. (1994) זיו
- Y. Ziv, "Not without you, I won't: Special utterance types
Functional Grammar", in: E.Engberg-Pedersen., L. Falster
Jakobsen., and L.Schack Rasmussen, (eds.), *Function and
Expression in Functional Grammar*, Mouton de Gruyter,
Berlin, 1994:317-329. (1996) זיו
- Y. Ziv "Pronominal Reference to Inferred Antecedents", in:
W.De Mulder, and L. Tasmowski,. *Coherence and Anaphora*.
Belgian Journal of linguistics. 10 1996:55-67. (1997) זיו
- Y. Ziv "Infinitivals Initially:Theme/Topic/Focus", in: J.H
Connolly, R.M. Vismans, C.S Butler, and R.A. Gatward,
(eds.), *Discourse and Pragmatics in Functional Grammar*,
Mouton de Gruyter, Berlin, 1997:163-175.. (2007) זיו
- י' זיו, "שכן שלי, החברה שלו, שכנים שלה לומדים אצלנו: עיגון והנגשה"
הרצאה בכנס אורנים "העברית שפה חיה" 2007. (2008) זיו
- Y. Ziv "Codifying Apparent Inconsistencies in Discourse:
The case of Hebrew *ma*", in: S. Armon-Lotem, G. Danon
and S. Rothstein, (eds.), *Generative Approaches to Hebrew
Linguistics*. John Benjamins Publishing Co., Amsterdam,
2008:353-388. טגליכט (1984)
- J. Taglicht, *Message and Emphasis, On Focus and Scope
in English*, English Language Series, Longman, London,
1984. ליונס (1977)
- J. Lyons, *Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge,
1977. למברכט (1994)

K. Lambrecht, *Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus and the Mental Representation of Discourse Referents*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

ניץ וכוזר (2007)

H. Netz and R. Kuzar, "Three marked theme constructions in spoken English", *Journal of Pragmatics*, 39 (2) 2007: 305-335.

A.J. Sanford and S.C. Garrod, *Understanding Written Language*. John Wiley & Sons, Chichester, 1981.

סנפורד וגרוד
(1981)

E. F. Prince, "Toward a taxonomy of given-new information", in: P. Cole (ed.), *Radical Pragmatics*, Academic Press, New York, 1981:223-254.

פרינס (1981)

E. F. Prince, "The ZPG Letter: subjects, definiteness and information status" in: S.A. Thompson and W.C Mann, (eds.), *Discourse Description Diverse Analyses of a Fundraising Text*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 1992:295-325.

פרינס (1992)

E. F. Prince, "On the function of Left-Dislocation in English Discourse", in: A. Kamio, (ed.), *Directions in Functional Linguistics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 1997:117-143.

פרינס (1997)

H. H., Clark, "Bridging", in: P.N. Johnson-Laird and P.C Wason, *Thinking: Readings in Cognitive Science*. Cambridge University Press, Cambridge, 1977: 411-420.

קלרק (1977)

א' שורצולד, "לשאלת תקינותם והיווצרותם של משפטי הייחוד", בר-אילן

שורצולד (תשל"ו)

יג, תשל"ו: 340-321.

שנק ואבלסון

R.C Schank. and R. Abelson, *Scripts, Plans, Goals and Understanding*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, N.J.1977. (1997)